

Idegenség és állampolgárság Latin-Amerikában

A jelen tanulmány célja, hogy a címben szereplő két fogalmat középpontba állítva megvizsgálja a latin-amerikai társadalmak fejlődésének egy szeletét, azt, hogy a politikai közösségbe való befogadás vonatkozásában miként birkóztak meg a térség államai az országok közötti migráció jelentette kihívásokkal. Az állampolgárság iránt az 1990-es években kezdtek mélyebb érdeklődést mutatni a történészek, először nemzeti keretekben, majd a 2000-es évektől kezdve transznacionális és globális megközelítésben vizsgálták.¹ Az állampolgárság fogalmának azonban számos lehetséges meghatározása és olvasata létezik. Ahogyan ezt Ganczer Mónika megfogalmazta: „Egyes definíciók az állampolgárság jogviszony és jogi kapcsolat jellegét hangsúlyozzák, míg mások státuszként, az államban való tagságként vagy tulajdonságként említik.”² Az állampolgárság kialakulásával és fejlődésével kapcsolatban számos elmélet született. Ezek közül a legismertebb a brit Thomas Humphrey Marshallé, aki saját országának fejlődését alapul véve alkotta meg modelljét, amelyben egyenes irányú folyamatként ábrázolta az állampolgárság kiterjesztését, melynek során először a polgári, majd a politikai, végül pedig a szociális jogokat megadták a brit lakosságnak.³ Azóta számos bírálat érte ezt a megközelítést: például túlzott teleologizmussal vádolták, amiért figyelmen kívül hagyta a nők és az etnikai kisebbségek helyzetét és küzdelmeit.⁴

Az idegenség meghatározása nagyobb nehézséget jelent történelmi szempontból. Mivel kifejezetten a társadalomtudományokból és a filozófiából kölcsönzött fogalomról van szó, ezért erre itt nem is tennék kísérletet. Leegyszerűsítve abból indultam ki a vizsgálódások során, hogy az idegen olyan személy, aki bár fizikailag jelen van, mégis kívülálló. Ennek az állapotnak talán legjobb meghatározása a német szociológus Georg Simmeltől származik, akinél ez olyasvalakit jelöl, aki újonnan érkezett, de hosszabb ideig marad.⁵ Az idegennek számos fajtája létezhet. Szabó Márton például az alábbi nagyobb kategóriákba csoportosította őket: a veszé-

* A szerző az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola (új- és jelenkori egyetemes történelem doktori program) doktorjelöltje (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.).

1 Wegner, 2014. 139.

2 Ganczer, 2011. 61.

3 Marshall, 1950.

4 Wegner, 2014. 141.

5 Gyáni, 2018. 340.

lyes, az érvénytelen és az ismeretlen idegen.⁶ A politikai idegenség meghatározásában a modern állampolgárság új minőséget hozott, mivel az állam által kiállított dokumentumoknak köszönhetően jogilag könnyebbé vált megnevezni, hogy ki az, aki a közösséghez tartozik, és ki az, aki nem.⁷ Ami viszont megnehezíti a vizsgálatot, hogy – a meglévő lehetőségek ellenére – az idegenek nem mindig illeszkedtek be. Ennek oka lehetett önkéntes, amikor a kívülálló részéről hiányzott erre a szándék. Például a 19–20. század fordulóján Brazíliába érkezett olasz mezőgazdasági vendégmunkások munkakörülményeik alakulása és az otthoni gazdasági helyzet változásának függvényében szívesen visszatértek szülőhazájukba.⁸ A másik eshetőség a nem megfelelő beilleszkedés, amikor erős maradt a kötődés a régi hazához, illetve még nem mélyült el megfelelően az új ország iránt. Ezt mutatják az első világháború idején a különböző oldalakon harcoló országokból érkezett munkások közötti feszültségek és összecsapások a semleges Brazíliában,⁹ vagy például a két világháború közötti chilei németeknek az óhaza számára tett politikai szolgálata is.¹⁰

Az idegenség és az állampolgárság kapcsolatának vizsgálata során azok társadalmi csoportokat érintő vonatkozásait vettem számba, vagyis azt, hogy az egyes országok milyen módon kívánták saját politikai közösségük tagjait bővíteni azzal, hogy új embereket vonzottak magukhoz, továbbá a külföldre távozottakat milyen módon próbálták megtartani. Három kategóriát határoztam meg: az első kettő a bevándorláshoz, tehát a kívülről érkezőkhöz, míg a harmadik a kivándorláshoz, tehát a közösséget elhagyókhöz kötődik. Kihagytam azt a kategóriát, melyet Szabó „akkreditált idegennek” nevezett, és amely leginkább a diplomatakat fedi le, akik nem is léphetnek be a fogadó ország közösségébe, mivel azzal eredeti funkciójuk veszne el.¹¹

Az érdeemes idegen

Az idegenek kiemelt kategóriáját jelentették azok, akik tevékenységüknél fogva kiérdemelték, hogy bebocsátást nyerjenek a közösségbe. A leggyakrabban állampolgárságot valamilyen ügy melletti kiállítás során – függetlenségi küzdelmekben, mások ellen vívott háborúkban vagy forradalmi felkelésekben való részvétellel –, az ország számára nyújtott fegyveres szolgálat révén lehetett elnyerni.

A függetlenségért folytatott harcokban részt vett külföldiek esetének vizsgálatakor különösen fontos a globális megközelítés alkalmazása. Ennek révén ugyanis könnyebben értelmet tudunk adni például a felkelők oldalán harcoló németek és lengyelek jelenlétének Haitiben, mivel a francia forradalmat követő európai háborús hullám során számos nemzetből, így többek között a két említett nemzet-

6 Szabó, 2006.

7 Wallerstein, 2011. 144.

8 Fausto, 2011. 168.

9 Szilágyi, 2016. 44.

10 Ezzel kapcsolatban részletes információkat közöl Fischer Ferenc monográfiája, lásd: Fischer, 2014.

11 Szabó, 2006. 101–103.

ből is jelentős számban csatlakoztak a francia hadsereghez. A lengyelek saját légióval is rendelkeztek, ezt azonban 1801-ben, a lunéville-i békét követően feloszlatták, tagjait pedig Saint-Domingue-ra vezényelték, hogy részt vegyenek a „fekete felkelés” leverésében.¹² A harcokban és a betegségekben rengetegen életüket veszítették, így a rossz körülmények, valamint a franciák irántuk tanúsított hozzáállásával szembeesülve, a megmaradt katonák végül inkább a felkelők oldalára álltak. Nem véletlen, hogy hasonlóságot vélt felismerni a két nép sorsában Jean-Jacques Dessalines, aki a lengyeleket egyenesen „Európa fehér négereinek” nevezte. A függetlenségért tett erőfeszítések nem maradtak elismerés nélkül, az 1805-ös alkotmány a németeket és a lengyeleket is azzal jutalmazta, hogy állampolgárságot kaptak.¹³ Ez egyúttal azt is jelentette, hogy „feketéként” a nemzethez tartozókként ismerték el őket.¹⁴

Az évtizedes küzdelmek végén függetlenedő Spanyol-Amerikában számos dokumentumban találhatunk utalást arra, hogy a függetlenség ügyéért harcolók tevékenységük elismeréseként a nemzet tagjaivá válhattak és állampolgárságot kaphattak. Az 1830-as alkotmányban ecuadori státusszal ajándékozták meg azokat, akik a függetlenség elnyerésekor a hadseregben szolgáltak.¹⁵ Az 1826., az 1839. és az 1843. évi bolíviai alkotmány nevesítette, hogy mely csaták veteránjait részesítik ebben a kegyben (a Junín és az Ayacucho melletti ütközetről van szó).¹⁶ Az említett csaták kiemelésének az a feltételezhető oka, hogy ezek a települések a függetlenség elnyerésének pillanatában már a szomszédos Peruhoz tartoztak, az alkotmány-szöveg alapján pedig az új határokon kívülről is toborozhattak olyanokat, akik tapasztalattal rendelkeztek a fegyverforgatásban. Bolívia a későbbiekben, a 20. században is állampolgársággal jutalmazta azokat, akik külföldiként a hadseregében szolgáltak vagy nemzetközi konfliktusban az országért harcoltak.¹⁷ A Paraguay ellen sikertelenül megvívott chacói háború (Guerra del Chaco, 1932–1935) utáni időszakban hozott rendelkezések az ország hadseregének modernizálásában korábban szerepet vállalt német tisztekre vonatkoztak.¹⁸

A függetlenségi harcok során a külföldi hatalmak közül elsősorban Anglia látta el a térséget kölcsönökkel, felszereléssel, illetve nem hivatalos úton önkéntesekkel.¹⁹ A későbbiekben elsősorban közülük kerültek ki azok az „idegenek”, akiket érdemeik miatt honosítani kívántak a térség kormányai. A Buenos Aires (1806) és Montevideo (1807) ellen sikertelenül, „magánakcióként” végrehajtott támadások

12 Zahorski, 1981. 574.

13 Constitution du 20 mai 1805. Déclaration préliminaire, Art. 13.

14 Getachew, 2016. 835. A korai haiti alkotmányok tartalmaztak olyan cikkelyeket, amelyek korlátozták a fehérek jogait. Azonban ez nem jelentett feltétlenül faji kirekesztést, inkább a rabszolgaság intézményével szembeni elutasítás volt.

15 Constitución de la República de Ecuador el 23 de septiembre 1830. Sección III. De los ecuatorianos, de sus deberes y derechos políticos, Art. 9.

16 Constitución del Estado del 19 de noviembre de 1826. Capítulo 2. De los bolivianos, Art. 11.; Constitución política de 26 de octubre de 1839. Sección segunda. Del territorio de la República y sus habitantes, Art. 6; és Constitución Política del 17 de junio de 1843. Sección cuarta. De los ciudadanos, Art. 9.

17 Lex de 24 de noviembre de 1945. Sección cuarta. Nacionalidad y ciudadanía, Art. 40.

18 Hancock, 2012.

19 Semsey et al., 2013. 14.

után azonban az angolok alapvetően a be nem avatkozás politikáját követték.²⁰ Mégis, amikor 1819-ben a külföldön harcoló katonák kérdésének szabályozását (Foreign Enlistment Act) tárgyalta a brit parlament, addigra már az ország ötezer, korábban leszerelt katonája harcolt önkéntesként a latin-amerikai térségben.²¹

Az érdemszerzés másik lehetséges útját a fegyveres felkelésben való részvétel jelentette. Erre példa a kubai forradalom, amelynek győzelmét követően a külföldi származásúak szolgálatát is honorálták. Az 1959-es alkotmány ugyanis született kubaiként ismerte el azokat, akik legalább két évig harcoltak a felkelő seregben, ebből legalább egy évet parancsnoki rangban. Azok, akiknek „csak” tiszti rangja volt, honosított státuszhoz juthattak.²² Ezt 1976-ban úgy pontosították, hogy a Kuba szabadságáért folytatott „rendkívüli küzdelemben érdemet” szerzett külföldieket született kubaiként ismerték el, míg azokat, akik törvényesen igazolni tudták, hogy részt vettek a „zsarnokság megdöntése” elleni küzdelemben, honosították.²³ A szabályozások közötti különbség abból fakadt, hogy a hatalomátvétel után közvetlenül az új rezsim megszilárdulását elősegítette, hogy a felkelő csapatok olyan tagjait vették be a kormányba (például az argentinai Rosarióban született Ernesto „Che” Guevarát), akik külföldi származásuk miatt ilyen posztot nem tölthettek volna be.

A kívánatos idegen

A függetlenné vált latin-amerikai országok égető problémái közé tartozott az alacsony népsűrűség, a gazdasági tevékenység alá nem vont területek nagysága és a technikai elmaradottság. A bevándorlástól a helyzet javulását remélték. Ennek szabályozása elsősorban állami hatáskörbe tartozott, de léteztek ettől eltérő gyakorlatok is. Például az 1858-as venezuelai alkotmány – bár a szövetségi törvényhozás számára is előírta a bevándorlás és kolonizáció elősegítését – a tartományi törvényhozások feladataként jelölte meg „a külföldi bevándorlás elősegítését”.²⁴ Az ily módon a térségbe érkezett külföldieket neveztem el „kívánatos idegeneknek”. A velük kapcsolatos szabályozásokat az alábbi témakörök szerint tekintetem át: az élet milyen területein várták a bevándorlókat; hogyan viszonyultak az egykori gyarmatosítók, illetve más latin-amerikai országok polgáraihoz; honnan várták a bevándorlók érkezését.

A legtöbb latin-amerikai ország alkotmányában szerepelt az a kitétel, hogy szívesen fogadják a „hasznos tudomány, szakmát és ipart” gyakorló külföldieket, tehát azokat, akik képesek hozzájárulni az ország gazdasági fejlődéséhez. Nem volt egységes a gyakorlat, hogy ez az állampolgárságba vagy csak a nemzetiségbe

20 Miller, 1993. 35.

21 Uo. 36–37.

22 Constitución del 7 de febrero 1959. Título segundo. De la nacionalidad, Art. 12 és 13.

23 Constitución de la República de Cuba proclamada el 24 de febrero 1976. Capítulo II. Ciudadanía, Art. 29. és 30.

24 Constitución política del Estado de Venezuela, 31 de diciembre de 1858. Título XI. Del poder ejecutivo, Art. 84 vs Título XVIII. De las legislaturas provinciales, Art. 128.

történő befogadást jelentette, de abban is különbség mutatkozott, hogy a feltételeknek megfelelő bevándorlók született vagy honosított státuszt kaptak. Az időbeli megkötés is különböző volt, mivel a befogadás történhetett azonnal, egy, két, öt vagy akár tíz, az országban eltöltött esztendő után is, ezt módosíthatta egy helybelivel történt házasságkötés is.

Néhol gazdasági censusokkal egészítették ki az előírásokat. Az 1844-es és az 1847-es Costa Rica-i alkotmány meghatározta a várt befektetések értékét: ezer peso értékű ingatlan vagy kétezer peso tőke birtoklását írták elő a külföldiek számára.²⁵ Hondurasban ezzel szemben egy olyan kitélt alkalmaztak 1848-ban, hogy azok a külföldiek honosíthatók, akik „megfelelő mennyiségű” tulajdont vásárolnak.²⁶ Guatemala 1851-ben viszont „a spanyol-amerikai köztársaságok és a spanyol monarchia szülöttei és állampolgárai” esetében csak annyit írt elő, hogy ugyanannak a feltételnek feleljenek meg, mint a született guatemalaiak, vagyis olyan szakmával vagy munkával kell rendelkezniük, amiből képesek eltartani magukat.²⁷ Emellett egy másik érdekességgel is szolgáltak a közép-amerikai országok alkotmányai. Nicaraguában 1950-ben, Hondurasban pedig 1957-ben rövidebb időtartam után váltak honosíthatóvá azok, akik szerződéses úton érkeztek, hogy a kormányzatok által létrehozott mezőgazdasági vagy ipari létesítményekben dolgozzanak.²⁸ Bolívia 1945-től kezdve nemcsak azokat jutalmazta bolíviai státusszal, akik a közösség számára hasznos tulajdonnal, iparral vagy találmánnyal rendelkeznek, hanem azokat is, akik hozzájárulnak az ország tömegközlekedésének fejlesztéséhez, tanárok, vagy pedig a kormány által az országba hívott bevándorlók voltak.²⁹

Sokkal elterjedtebb volt azonban, hogy nem meghatározott munkakör vagy általánosságban a munkára való alkalmasság, hanem valamilyen civilizációs vagy etnikai feltétel teljesítése jelentette a belépéshez vezető utat a bevándorlók számára, ami egy határozott nemzetépítési projekt meglétét mutatja a befogadó országok részéről. Ehhez áttekintem az egykori gyarmatosítókhoz és leszármazottaikhoz való viszonyulást, majd az egyéb kívánalmakat. A többes állampolgárságra vonatkozó kitételeket külön tárgyalom.

Az egykori gyarmatosítók esetében viszonylag kevés utalást találhatunk. Haiti 1801-es, még francia birodalmi keretekben elfogadott alkotmánya a szigeten született minden személyt franciaként ismert el.³⁰ Ezzel szemben a függetlenséget követően elfogadott 1805-ös alkotmányban – a németek és a lengyelek befogadását engedélyező részen kívül – a fehér férfiak belépését korlátozó kitételekkel talál-

25 Constitución Política de Costa Rica. 9 de abril de 1844. Sección 4. De los costarricenses, Art. 58 és Constitución Política de Costa Rica. 10. de febrero de 1847. Título II. Del estado, sus habitantes, gobierno y religion, Sección II. De los habitantes del Estado, Art. 29.

26 Constitución del Estado de Honduras de 1848. Capítulo III. De los hondureños y ciudadanos, Art. 10.

27 Acta Constitutiva de la República de Guatemala 1851. De los guatemaltecos y sus deberes y derechos, Act. 1.

28 Constitución Política de Nicaragua 1950. Título I. Nacionalidad, Art. 19; és Constitución de Honduras de 1957. Título II. Nacionalidad y ciudadanía, Capítulo I. De los hondureños, Art. 19.

29 Constitución Política de la República de Bolivia del 26 de noviembre de 1947. Sección cuarta. Nacionalidad y ciudadanía, Art. 39.

30 Constitution du 3 juillet 1801. Titre II. De ses habitants, Art. 3.

kozhatunk csak.³¹ Itt nem kifejezetten rassz szerinti, hanem inkább társadalmi-rangbeli megkülönböztetésről van szó, mivel a szöveg így fogalmaz: „egyetlen fehér ember sem teheti be a területre a lábát, ha mester vagy tulajdonos, és a továbbiakban sem lehet tulajdonuk”.³²

Brazília esetében, ahol a térség többi országához képest jóval békésebben ment a függetlenné válás, a 19. században nem is találhatunk a származási helyre vonatkozó utalásokat. A 20. században azonban, a nemzetépítési folyamatok megerősödésével már azt láthatjuk, hogy az 1946-os, az 1967-es és az 1988-as alkotmány kedvezményes honosítási lehetőséget biztosít a „portugál országokból” származók számára (az országban való egyesítendőnyi tartózkodás után).³³

Spanyol-Amerika országaiban a korai dokumentumok viszonylag keveset foglalkoztak a származási ország kérdésével, a 20. században viszont sokkal elterjedtebbé vált ez a gyakorlat. A még a birodalmi keretben megfogalmazott chilei 1812-es ideiglenes alkotmányos szabályozásban a spanyolok iránti testvéri viszonyról írtak.³⁴ A Dominikai Köztársaság függetlensége elnyerését követően dominikai-ként ismerte el az 1844-ben emigráló, de a köztársaság ellen nem harcoló spanyolokat és leszármazottaikat, valamint azokat, akik külföldön születtek és dominikai-ként kívántak élni.³⁵ Emellett szinte minden országban találhatunk a spanyolok honosítására és a latin-amerikai országokból származók kedvezőbb megítélésére vonatkozó cikkelyeket. A közép-amerikai országok egymással szemben különösen pozitív elbírálást alkalmaztak.

A civilizációs megközelítés másik formája általánosabban arra vonatkozott, hogy honnan várják az újonnan érkezőket. Az ezzel kapcsolatos várakozásokat talán az argentin Domingo Fausto Sarmiento szavai világítják meg legjobban: „Szánalom és szégyen tölti el az embert, ha az Argentin Köztársaságban összeveti a Buenos Aires-től délre fekvő német és skót telepeket s a mi vidéki városainkat. (...) Néhány család valóságos vagyont szerzett tehénfejéssel meg vaj- és sajt készíttéssel, aztán beköltöztek a városba és élvezik a kényelmes életet. Az argentin települések ennek az éremnek épp a – méltatlan – másik oldalát mutatják. (...) mindenütt csak mocsok és szegénység.”³⁶ Ennek a gondolatnak a szellemisége testesült meg az 1853-as argentin alkotmányban, melynek 25. cikke kimondta, hogy a szövetségi kormánynak ösztönöznie kell az európai bevándorlást, továbbá nem adóztathatja vagy akadályozhatja meg azokat a külföldieket a letelepedésben, akik részt vállalnának az ipar fejlesztésében, a földek művelésében vagy a tudományok és művészetek

31 Constitution du 20 mai 1805. Déclaration préliminaire, Art. 12–13.

32 Constitution du 20 mai 1805. Déclaration préliminaire, Art. 12.

33 Constituição dos Estados Unidos do Brasil 1946. Título IV. Da Declaração de Direitos. Capítulo I. De nacionalidade e da Cidadania, Art. 129; Constituição da República Federativa do Brasil de 1967. Título II. Da Declaração de Direitos. Capítulo I. De nacionalidade, Art. 140; Constituição da República Federativa do Brasil de 1988. Seção III. Disposições gerais Art. 12. A portugál országok kitétel nemcsak Portugáliát, hanem a volt gyarmatait is magában foglalja.

34 Reglamento constitucional provisorio de 1812. Art. 24.

35 Constitución Política de la República Dominicana 1844. Título III. De los dominicanos y sus derechos, Capítulo I. De los dominicanos, Art. 7.

36 Sarmiento, 1984. 21.

meghonosításában, illetve tanításában.³⁷ Ehhez hasonló szabályozást alkalmazott a déli kúp országai közül Paraguay is, ahol a hármasszövetség ellen elvesztett háború után elfogadott 1870-es dokumentumban az európai mellett az amerikai bevándorlók ösztönzését is előírta a kormány számára.³⁸

Ez a preferenciális megkülönböztetés napjainkig is hatályban maradt bizonyos országokban, például Argentínában, ahol jelenleg is érvényben van az európai bevándorlást ösztönző cikkely. Az 1999-es venezuelai alkotmány is előnyben részesíti a honosításnál – aminek az időtartama esetükben a felére, tehát tíz évről öt évre csökken – azokat, akik Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban vagy Latin-Amerika és a Karib-térség valamely államában már rendelkeznek állampolgársággal.³⁹

Kevésbé volt jellemző, de egyes esetekben arról is rendelkeztek az országok, hogy milyen bevándorlókat nem kívántak a területükön látni. Ennek egyik módja a valamilyen oknál fogva munkaképtelenek kizárása volt. Ilyet találhatunk Uruguayban, melynek 1934-es és 1942-es alkotmánya deklarálta: a bevándorlási törvényekben szükséges szabályozni, hogy ne léphessenek az országba fizikai, morális vagy mentális betegségekben szenvedők.⁴⁰

Egy másik lehetséges utat jelentett, ha „kulturális küszöböt” emeltek a belépni szándékozók elé. Az 1949-es Costa Rica-i alaptörvény 1987. évi 7065. számú törvénnyel való kiegészítésében a honosítás feltételeként előírta a spanyol nyelv írás- és olvasásszintű ismeretét, továbbá az ország történelméből tett vizsgát, valamint értékeinek ismeretét.⁴¹ Ennél megengedőbb megoldást választottak Panamában, ahol az 1946-os alkotmány alapján megkötés nélkül honosíthatók voltak a külföldiek, azonban ha öt esztendő elteltével nem tudták igazolni, hogy elsajátították a nyelvet és alapvető ismeretekkel rendelkeznek a panamai kultúráról, elvesztették a korábban megszerzett státuszukat, abban az esetben, ha nem spanyol-amerikai vagy más amerikai országból származtak.⁴²

A legradikálisabbnak ebből a szempontból az 1941-es panamai alkotmány számított, amely a következő csoportok esetében tiltotta meg a bevándorlást: a „fekete faj” azon tagjainak, akiknek nem a spanyol az anyanyelve, a „sárga fajúaknak”, valamint azoknak, akik Indiából, Kis-Ázsiából vagy Észak-Afrikából származnak.⁴³ Ez a mai szemmel kifejezetten kirekesztő nyelvezet bizonyos szempontból a korszellemet tükrözte. A dokumentum elfogadását támogató, szélsőségesen nacio-

37 Constitución para la Confederación Argentina del 1 mayo de 1853. Parte primera. Capítulo único. Declaraciones derechos y garantías, Art. 25.

38 Constitución de Paraguay 1870. Primera Parte. Capítulo I. Declaraciones generales, Art. 6. Az amerikai jelző ebben az esetben is a kontinensen születetteket, nem pedig kizárólag az Egyesült Államok állampolgárait takarja.

39 Constitución de la República Bolivariana de Venezuela. 30 de diciembre 1999. Título III. De los deberes, derechos humanos y garantías, Capítulo II. De la nacionalidad y ciudadanía, Art. 33.

40 Constitución del 19 de abril 1934. Sección II. Derechos, deberes y garantías, Capítulo I., Art. 36; és Constitución del 29 de noviembre 1942. Sección II. Derechos, deberes y garantías, Capítulo I., Art. 36.

41 Ley núm. 7065 por la que se reforman los artículos 14 y 15 de la Constitución Política de Costa Rica.

42 Constitución de Panamá de 1946. Título II. Nacionalidad y extranjería, Art. 11.

43 Constitución de la República de Panamá de 1941. Título II. Nacionalidad y extranjería, Art. 23.

nalista Nemzeti Forradalmi Párt (Partido Nacional Revolucionario, PNR) és vezetője, Arnulfo Arias erősen szimpatizált a korabeli nemzetközi szélsőjobboddallal, e tekintetben egyébként nem volt egyedül a térségben.⁴⁴ A párhuzam az európai példával nem véletlen, mivel az említett csoportoknak nemcsak a bevándorlást tiltották meg, hanem az országban élő tagjaikat megfosztották állampolgárságuktól. Igaz, csak néhány hónapig tartott a Panamában letelepedett nyugat-indiai, zsidó, arab, hindu és kínai származású lakosság jogfosztottsága, mivel Arias elnökségét 1941-ben megdöntötték, és visszaállították a korábban hatályos alkotmányt.⁴⁵

Brazília a térség többi országához hasonlóan hosszú időn keresztül örömmel fogadta az idegeneket, azonban az 1934-es alkotmányban már megjelent a bevándorlás korlátozása. Ezt az etnikai integráció előmozdításával, valamint az érkezők fizikai és polgári képességei esetleges hiányával indokolták. A bevándorlás lehetséges mértékét is meghatározták: a bevándorlók száma egy esztendő alatt nem haladhatta meg az elmúlt 50 évben érkezők két százalékát. Emellett azt is előírták, hogy az egy adott nemzethez tartozók szétszórásáról a szövetségi kormánynak kell rendelkeznie, amely egyúttal meg is tilthatta a bevándorlást egyes országokból.⁴⁶

Az idegenné válástól a többes állampolgárságig

Az idegenné válás alatt a politikai közösségből valamilyen formában való kilépést értem, ami történhet önként vagy kényszerűségből. Előbbire az állampolgárságról való lemondás, utóbbira az állampolgárságtól valamilyen nyomós ok – mint például engedély nélkül idegen ország szolgálatába szegődés – miatti megfosztás hozható fel példaként. Ezek főképpen egyedi esetek, így a politikai hatalommal szembehelezkedő csoportok kizárását, valamint a kivándorlás esetének szabályozását vizsgáltam. Ezek olyan kérdések, amelyek a politikai közösség határait feszegetik, mivel az állampolgárságtól való megfosztás a közösség belső integritása szempontjából veszélyt jelentő személy eltávolítását, az állampolgárság megtartásának lehetősége a távozó egyéneknek a közösség számára való megőrzését célozta.

Egy politikai közösség belső viszonyát konfliktusok jellemzik, azonban akadnak olyan szándékok is, melyek a belső rend megdöntésére irányulnak. Ezzel kapcsolatban két dolog említhető: egyrészt azok a felkelők vagy – értelmezéstől függően – terroristák, akik a hatalom megragadására törekedtek, másrészt a politikai spektrum szélein található ideológiák és követői, melyek jelentősen befolyásolták a térség történetét.⁴⁷ Latin-Amerikában történetének konfliktusos jellegéhez képest mégis kevés alkotmányos rendelkezés született ezzel kapcsolatban. Az 1980-ban

44 Egy 2012-es tanulmányában Katherine Zien egyenesen xenofóbnak minősítette az 1941-es panamai alkotmányt. Zien, 2012. 108–109.

45 Donoghue, 2014. 94–95.

46 Constituição da República dos Estados Unidos do Brasil 1934. Título I. Da Organização Federal, Capítulo I. Disposições Preliminares, Art. 5 és Título IV. Da Ordem Econômica e Social, Art. 121.

47 A két csoport nem mindig különíthető el élesen: például a perui Fényes Ösvény csoport módszerei miatt a terrorista, ideológiai elkötelezettsége alapján pedig a kommunista kategóriába is besorolható.

elfogadott chilei alaptörvény megfosztotta az állampolgárságtól azokat, akik szembe kerültek „az állam méltóságával és állandó érdekeivel”.⁴⁸ A cikkely alkalmazására azonban nem került sor széles körben, mivel a Pinochet-diktatúra alatt kilenc ember vesztette el a katonai rendszerrel szembeni ellenérzése miatt állampolgárságát a szabályozás alapján.⁴⁹

A felforgatóknak ítélt ideológiák követőivel szembeni retorziók már gyakoribb jelenségnek számítottak a 20. században. Ennek szabályozása azonban nem csak az alkotmányok szintjén történhetett. Argentínában a „veszélyes bevándorlókkal” szembeni fellépésről már egy 1902-es törvény rendelkezett, 1910-ben pedig az anarchistákat nevesítették is a vonatkozó törvényben (*ley de resistencia*).⁵⁰ Emellett a tagállamok számos hasonló szabályt hoztak, azonban mivel a nemzeti szint a vizsgálat tárgya, ezért ezek bemutatására itt nem térek ki. Brazíliában az állam centralizációjára törekvő 1934-es alkotmány megvonta a brazil státuszt azoktól, akik a nemzetre veszélyes politikai vagy társadalmi tevékenységet fejtettek ki.⁵¹ Ez a rendelkezés apróbb megfogalmazásbeli eltérésekkel egészen az 1988-as alkotmányig érvényben maradt.⁵²

Közép-Amerikában az ilyen jellegű szabályozások a második világháború korszakában jelentek meg, és a hidegháború korszakában is fennmaradtak. Salvadornban 1939-ben így fogalmazták meg: „Azok a külföldiek, akik beavatkoznak az ország belügyeibe, anarchista, társadalomellenes vagy demokráciellenes nézeteiket terjesztenek, elveszítik a tartózkodási engedélyüket.”⁵³ Ezt az 1950-es és az 1962-es alaptörvény is megerősítette.⁵⁴ Az 1939-es nicaraguai alkotmány a következőt tartalmazta: „A honosított külföldiek elveszítik [nicaraguai] nemzetiségüket, ha olyan politikai vagy faji doktrínát vallanak vagy terjesztenek, amely szembemegy a hazával és a demokráciával, ez [a státusz] nem állítható vissza.”⁵⁵ Vagyis jól láthatóan ebben az esetben – ellentétben a salvadori példával – a szélsőjobboldali, azon belül a nemzetiszocialista eszme követőivel szemben is felléptek. Az 1948-as dokumentum ugyanezt a szabályt tartalmazta.⁵⁶ 1950-re ez úgy módosult, hogy a nicaraguai nemzetiségüket „a haza fogalmát, a nemzeti szuverenitást és a köztársasági államformát” tagadó eszmék terjesztői veszítik el, és azt nem is szerezhetik vissza.⁵⁷

48 Constitución Política de la República de Chile 1980. Capítulo II. Nacionalidad y ciudadanía, Art. 11.

49 Echeverría, 2016. 6.

50 Anderle, 1982. 120.

51 Constituição da República dos Estados Unidos do Brasil 1934. Título II. Da Declaração de Direitos, Capítulo I. Dos direitos políticos, Art. 107.

52 Constituição dos Estados Unidos do Brasil 1937. Da nacionalidade e da cidadania, Art. 116.; Constituição dos Estados Unidos do Brasil 1946. Título IV. Da Declaração de Direitos, Capítulo I. De nacionalidade e da Cidadania, Art. 130; és Constituição da República Federativa do Brasil de 1967. Título II. Da Declaração de Direitos, Capítulo I. De nacionalidade, Art. 141.

53 Constitución Política de la República de El Salvador de 1939. Título III. De los extranjeros, Art. 15.

54 Constitución Política de la República de El Salvador de 1950. Título II. Los salvadoreños y los extranjeros, Art. 20; és Constitución Política de la República de El Salvador de 1962. Título II. Los salvadoreños y los extranjeros, Art. 21.

55 Constitución Política de Nicaragua 1939. Título I. De la nacionalidad, Art. 19.

56 Constitución Política de Nicaragua 1948. Título I. Nacionalidad, Art. 19.

57 Constitución Política de Nicaragua 1950. Título I. Nacionalidad, Art. 21.

Ez már inkább a hidegháború antikommunista ideológiáját tükröző megközelítés. Ezt erősíti, hogy az 1974-es alkotmányban még szerepelt ez a kitétel, azonban a baloldali, a szocialista országok felé nyitó sandinisták által megalkotott 1987-esből már kikerült.⁵⁸

A többes – elsősorban a kettős – állampolgárság elterjedése viszonylag új jelenség, ami lehetővé tette, hogy a politikai közösségek határai ne záródjanak le az országhatároknál, a külföldre távozók is tagjai maradhassanak a közösségnek. Korábban, a területi és a nemzetállamok létrejöttével elterjedt gyakorlatnak számított, hogy egy másik országban történt honosítás a származási állampolgárság elvesztését eredményezte. A globalizáció folyamatának egyik velejárója, hogy megváltozott a migráció formája, gyakoribbá vált, hogy a hosszabb időtartamú külföldi tartózkodás ellenére is az emberek meg kívánták őrizni származási országuk állampolgárságát is. A jelenség újdonságát mutatja, hogy a latin-amerikai országok között 2001-ig bezárólag mindösszesen tíz olyan volt, amely elismerte ezt a gyakorlatot.⁵⁹

Ehhez hozzá kell tenni, hogy sok esetben, például Spanyolország és más latin-amerikai országok esetében, vagy kölcsönös, nemzetközi szerződések alapján korábban is megvolt az eredeti nemzetiség fenntartásának a lehetősége. Venezuela 1864-es alkotmánya volt az első, amely a külföldre költözés és az ottani állampolgárság-szerzés ellenére is fenntartotta a venezuelai státuszt.⁶⁰ Ezt a szabályt azonban hamar eltörölték, és csak 1999-ben került vissza az alkotmányba. Uruguayban viszont 1934 óta folyamatosan érvényben van az a szabály, hogy az állampolgárság megszerzése miatt nem kell lemondani a származási állampolgárságról, valamint az idegen országban történő honosítással sem szűnik meg az uruguayi állampolgárság, az továbbra is megmarad.⁶¹

Az új trendek szerint a kibocsátó országok egyre inkább potenciális erőforrásként tekintenek külföldön élő állampolgáraikra, akik komoly pénzüsszegek hazautalásával támogatják az otthon maradt rokonaikat és ezen keresztül szülőhazájukat is.⁶² Ennek megnyilvánulása az alkotmányokban a 2008-as ecuadori dokumentum esetében érhető tetten a legtisztábban. Ebben a migrációt emberi jogként határozták meg, emellett számos feladatot határoztak meg az állam számára, ami magában foglalta a külföldön élők és családtagjainak védelmét, az országgal és családjakkal való kapcsolataik fenntartásának elősegítését.⁶³

58 Constitución Política de Nicaragua 1974. Título II. Capítulo único, Art. 21 vs. Constitución Política de la República de Nicaragua, 1987.

59 Jones-Correa, 2001. 998.

60 Constitución política del Estado de Venezuela, 22 de abril de 1864. Título I. La Nación. Sección Segunda. De los venezuelanos, Art. 7.

61 Constitución del 19 de abril 1934. Sección III. De la ciudadanía y sus derechos; modos de suspenderse y perderse, Art. 66 és 71.

62 Lásd ennek folyamatával kapcsolatban: Soltész, 2015. 42–62.

63 Constitución de la República de Ecuador el 20 de octubre 2008. Título II. Derechos. Sección tercera. Movilidad Humana, Art. 40.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Alkotmányok

Argentína

1853 Constitución para la Confederación Argentina 1 de mayo de 1853. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra-visor/constitucion-para-la-confederacion-argentina-del-1-de-mayo-de-1853/html/ (az összes internetes forrás letöltése: 2023. január 29.).

Bolívia

1826 Constitución Política del estado de 1826. In: *Las Constituciones Políticas de Bolivia 1826–2009*. Sucre, 2018. 23–37.

1831 Constitución Política del estado de 1831. In: *Las Constituciones Políticas de Bolivia 1826–2009*. Sucre, 2018. 39–54.

1945 Ley de 24 de noviembre de 1945. In: *Las Constituciones Políticas de Bolivia 1826–2009*. Sucre, 2018. 219–242.

1947 Constitución Política del estado de 1947. In: *Las Constituciones Políticas de Bolivia 1826–2009*. Sucre, 2018. 243–270.

Brazília

1934 Constituição da República dos Estados Unidos do Brasil (de 16 de julho de 1934). https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constituicao34.htm.

1937 Constituição dos Estados Unidos do Brasil (de 10 de novembro de 1937). https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constituicao37.htm.

1946 Constituição dos Estados Unidos do Brasil (de 18 de setembro de 1946). https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constituicao46.htm.

1967 Constituição da República Federativa do Brasil de 1967. https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/constituicao/constituicao67.htm.

Chile

1812 Reglamento constitucional provisorio de 1812. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra-visor/reglamento-constitucional-provisorio-de-1812-sancionado-el-26-de-octubre-de-1812/html/.

Costa Rica

1844 Constitución Política de Costa Rica. 9 de abril de 1844. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-politica-de-costa-rica-9-de-abril-de-1844-944243/.

Dominikai Köztársaság

1844 Constitución Política de la República Dominicana. <https://www.consultoria.gov.do/Documents/GetDocument?reference=5069eab1-6b65-4ce3-a312-7aad8022c032>.

Ecuador

1830 Constitución del Estado de Ecuador el 23 de septiembere 1830. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-del-estado-de-ecuador-el-23-de-septiembre-1830/.

2008 Constitución de la República de Ecuador el 20 de octubre 2008. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-de-la-republica-de-ecuador-el-20-de-octubre-2008/.

El Salvador

1939 Constitución Política de la República de El Salvador de 1939. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-politica-de-la-republica-de-el-salvador-de-1939/.

1950 Constitución Política de la República de El Salvador de 1950. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-politica-de-la-republica-de-el-salvador-de-1950/.

1962 Constitución Política de la República de El Salvador de 1962. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-politica-de-la-republica-de-el-salvador-de-1962/.

Guatemala

1851 Acta Constitutiva de la Republica de Guatemala. <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/5/2210/13.pdf>.

Haiti

1801 Constitution du 3 juillet 1801. <https://mjp.univ-perp.fr/constit/ht1801.htm>.

1805 Constitution du 20 mai 1805. <https://mjp.univ-perp.fr/constit/ht1805.htm>.

Honduras

1848 Constitución del Estado de Honduras de 1848. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-del-estado-de-honduras-de-1848/.

Kuba

1959 Constitución del 7 de febrero 1959. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-del-7-de-febrero-1959/.

1976 Constitución de la República de Cuba de 1976. <https://www.parlamentocubano.gob.cu/sites/default/files/documento/2022-06/Constituci%C3%B3n-de-la-Rep%C3%BAblica-de-Cuba-1976.pdf>.

Nicaragua

1939 Constitución Política de Nicaragua 1939.

1948 Constitución Política de Nicaragua 1948.

1950 Constitución Política de Nicaragua 1950.

1974 Constitución Política de Nicaragua 1974.

1987 Constitución Política de Nicaragua 1987. Az alkotmányok forrása: *Biblioteca Enrique Bolaños*. <https://www.enriquebolanos.org/constitucion/constitucion-original-1987>.

Panama

1941 Constitución de la República de Panamá (1941). <https://www.asamblea.gob.pa/sites/default/files/2018-09/constitucion%201941.pdf>.

1946 Constitución de la República de Panamá (1946). <http://bdigital.binal.ac.pa/bdp/older/constitucion1946.pdf>.

Paraguay

1870 Constitución de Paraguay 1870. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-de-paraguay-1870/.

Uruguay

1934 Constitución del 19 de abril 1934 (con modificaciones de 1938). https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-del-19-de-abril-1934-con-modificaciones-de-1938/.

1942 Constitución del 29 de noviembre 1942. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-del-29-de-noviembre-1942/.

Venezuela

1858 Constitución política del Estado de Venezuela, 31 de diciembre de 1858. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-politica-del-estado-de-venezuela-18-de-abril-de-1857/.

1864 Constitución política del Estado de Venezuela, 22 de abril de 1864. https://www.cervantesvirtual.com/portales/constituciones_hispanoamericanas/obra/constitucion-politica-del-estado-de-venezuela-22-de-abril-de-1864/.

1999 Constitución de la República Bolivariana de Venezuela, 30 de diciembre de 1999. <https://www.cervantesvirtual.com/obra/constitucion-de-la-republica-bolivariana-de-venezuela-30-de-diciembre-1999/>.

2. Kiadott források és szakirodalom

Anderle

1982 Anderle Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában, 1870–1959*. Bp., 1982.

Donoghue

2014 Donoghue, Michael E.: *Borderland on the Isthmus. Race, Culture, and the Struggle for the Canal Zone*. Durham–London, 2014.

Echeverría

2016 Echaverría, Gabriel: *Report on Citizenship Law: Chile*. Florence, 2016. (EUDO Citizenship Observatory.) https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/40849/EUDO_CIT_CR_2016_07.pdf.

Fausto

2011 Fausto, Boris: *Brazília rövid története*. Bp., 2011.

Fischer

2014 Fischer Ferenc: *A „háború utáni háború” 1919–1933. A versailles-i szerződés kijátszása. A weimari Németország haditengerészeti, légi és katonai aktivitása Ibero-Amerika országai-ban*. Bp.–Pécs, 2014.

Ganczer

2011 Ganczer Mónika: Az állampolgárság fogalmának történeti formái az ókortól a modern korig. In: *Jog, Állam, Politika*, 3. (2011) 1. sz. 61–79.

Getachew

2016 Getachew, Adom: Universalism after the Post-colonial Turn: Interpreting the Haitian Revolution. In: *Political Theory*, 44. (2016) 6. sz. 821–845. DOI: <https://doi.org/10.1177/0090591716661018>.

Gyáni

2018 Gyáni Gábor: *Nemzeti vagy transznacionális történelem*. Bp., 2018.

Hancock

2012 Hancock, Eleanor: Ernst Röhm versus General Hans Kundt in Bolivia, 1929–30? The Curious Incident. In: *Journal of Contemporary History*, 47. (2012) 4. sz. 691–708. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022009412451287>.

Jones-Correa

2001 Jones-Correa, Michael: Under Two Flags: Dual Nationality in Latin America and Its Consequences for Naturalization in the United States. In: *The International Migration Review*, 35. (2001) 997–1029. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2001.tb00050.x>.

Marshall

1950 Marshall, Thomas Humphrey: *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge, 1950.

Miller

1993 Miller, Rory: *Britain and Latin America in the Nineteenth and Twenty Century*. London – New York, 1993.

Sarmiento

1984 Sarmiento, Domingo Fausto: Az Argentin Köztársaság természetrajza és a belőle fakadó jellemek, szokások és eszmék. In: *Ariel és Kalibán. A latin-amerikai esszé klasszikusai*. Vál.: Scholz László. Bp., 1984. 13–32.

Semsey

2013 *Latin-Amerika 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Szerk.: Semsey Viktória. Bp., 2013.

Soltész

2015 Soltész Béla: Kivándorlás és diaszpórapolitika Latin-Amerikában. In: *Külügyi Szemle*, 14. (2015) 2. sz. 42–62.

Szabó

2006 Szabó Márton: *Politikai idegen. A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése*. Bp., 2006.

Szilágyi

2016 Szilágyi Ágnes Judit: Érdekvédelem, szakszervezetek Brazíliában az I. világháború éveiben. In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv*, 42. (2016) 43–49.

Wallerstein

2011 Wallerstein, Immanuel: *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. Berkeley – Los Angeles – London, 2011.

Wegner

2014 Wegner, Kathryn L.: Can There be a Global Historiography of Citizenship? In: *Routledge Handbook of Global Citizenship Studies*. Eds.: Isin, Engin F. – Nyers, Peter. London, 2014. 139–149.

Zahorski

1981 Zahorski, Andrzej: La légende napoléonienne en Pologne. In: *Annales historiques de la Révolution française*, 53. (1981) 246. sz. 572–598.

Zien

2012 Zien, Katherine: Race and Politics in Concert: Paul Robinson and William Warfield in Panama, 1947–1953. In: *The Global South*, 6. (2012) 2. sz. 107–129. DOI: <https://doi.org/10.2979/globalsouth.6.2.107>.

ANDRÁS BAKÓ

FOREIGNNESS AND CITIZENSHIP IN LATIN AMERICA

The aim of the article is to examine the connection between citizenship and foreignness in Latin American constitutions in the context of migration. I separated three categories: the 'worthy', the 'desirable' foreigners and those citizens who have moved abroad, because all of them covered different relations. The 'worthy' foreigners were able to enter the political community by their service for the homeland. The 'desirable' foreigners gained citizenship as a result of the governmental policies. In the final part of the article, I discussed the relationship between the states and those citizens who stay abroad for an extended period.